

ETIMOLOGII PUȘCARIENE CONTROVERSATE (IV)

GHEABĂ, GHEB. Cihac I 108 a considerat că *gheb* este moștenit din lat. *gĭbbus*. Densusianu HLR I 374 respinge categoric această etimologie, pentru că *gĭbbus* trebuie să dea în română *geb*. Mai afirmă că *gheb* „il semble aussi être un mot roumain ancien, bien que son étymologie ne soit pas connue”.

Sextil Pușcariu SNF VII 466 e convins că „originea latină a cuvântului e indiscutabilă și ușor de priceput, îndată ce admitem un diminutiv latin **gĭbb[u]lus*, **gĭbb[u]la*, care cu metateza obișnuită a lui *l* după labiale și guturale (cf. *pop[u]lus* > **ploppus* > *plop*, *cing[u]la* > **clinga* > *chingă*, *coag[u]lum* > **clagum* > *cheag*) a dat **glĭbbus*, **glĭbba*, de unde corect *gheabă*, *gheb*”. Mai precizează că **glĭbbus* este cerut și de romagnolul *džebb*, „căci *gĭbbus* ar fi dat în dialectul din Romagna **zebb*, ca *legem* > *lez*, *caliginem* > *kalézna*, *æruginem* > *rezna* etc.”.

Sextil Pușcariu va menține această explicație în PEW și în LR II 94, 166, 373. Ea va fi preluată de REW, DM, Boerescu ERC 124, 186, 309, 442. Curios lucru, în DA Sextil Pușcariu o dă ca probabilă. Tot ca probabilă este reprodusă în CDER, DEX^{1,2}, BDG și MDA. Mihăescu *La romanité* 145, 220 o apreciază ca foarte probabilă.

Și Al. Graur (*Notes de latin vulgaire*, în „Romania”, LVI, 1930, p. 107) e de părere că *gheb* provine din lat. **glĭbbus*, dar, ținând seama că este atestat un derivat, *glĭberosus*, socotește că **glĭbbus* nu reprezintă un diminutiv **gĭbbulus*, cu metateza lui *l*, ci provine din *gĭbbus*, cu un *l* „facultative”, adăugând la exemplele de acest fel studiate de M. Niedermann pe „**flacula* pour *facula* en romain”. Va reitera această opinie în *Corrections* 22, afirmând că *gheabă* e recent.

Gheb a fost explicat din magh. *göb* (DU). După SDLR, este „poate var. din *ghem*”, iar după FCLRV 165 are etimologie „nesigură”. Nefiind convinși de ipoteza lui Pușcariu, CDDE nu înregistrează cuvântul, iar CADE îl lasă fără explicație etimologică.

Ulterior s-a dovedit că diminutivul *gĭbbula*, presupus de Sextil Pușcariu, este atestat în latină la Flavius Vegetius Renatus (sec. IV–V e.n.) (vezi DEI III 1837). Acest lucru ne obligă, credem, să considerăm că etimologia pușcariană este cât se poate de corectă.

GHINDĂ, GHINDE. Constatând că în limba română și în celelalte limbi romanice există o serie de substantive feminine care au forme atât de declinarea a III-a cât și de declinarea I, Sextil Pușcariu (SNF IX 62) afirmă că „e probabil că existau și în latina vulgară unele feminine care se declinau și după declinațiunea III și după I. Astfel suntem constrânși să admitem alături de *glandem* > alb. *ljëndë*, it.

ghiande, prov. *aglan*, franc. *gland*, cat. *aglá*, portg. *lande*, rom. *ghinde* [...] și un *glandam: it. *ghianda*, mil. mant., ver. ven. *džanda*, bologn. *yanda*, engad. *glanda*, v.fr. *glande*, sard. logud. *landa*, rom. *ghindă*”.

Explicația aceasta o va reține în PEW și DA. O vor prelua CADE, care dă pe *glanda* ca atestat, și MDA. În schimb, Densusianu HLR II 28, DU, Philippide OR II 73, 501, REW^{1,3}, SDLR, DM, CDER, DEX^{1,2}, BDG indică forma clasică *glans*, *glandem*. Așa face și Rosetti ILR 129, 158, scăpându-i din vedere că la p. 131 a precizat că *ghindă* este „un singular refăcut”. Tot ca singular refăcut îl explică și Graur TA 95.

Forma *glanda*, presupusă de Sextil Pușcariu, este atestată (vezi A. Ernout – A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*. Quatrième édition, Paris, 1959, p. 276).

GHINDAR 1. ‘(Munt.) stejar’; 2. ‘(Bucov.) gaiță (*Garrulus glandarius*)’ este considerat de Sextil Pușcariu moștenit din lat. *glandarius*, conservat și în ir. *glindor* (vezi PEW, DA). Autorul nu citează și alte reflexe romanice, dar, cum a arătat A. Thomas (în „Romania”, XXXV, 178; vezi și REW), cuvântul latin s-a păstrat și în it. *ghiandaia* ‘gaiță’, prov. *aglandier* ‘stejar’, cat. *glaner* ‘ibid.

mallorc. *glanera* ‘pădure de stejari’, occ. *aglandiero* ‘ibid.’ (REW³), campid. *landàri* ‘ibid.’ (vezi Faré PI).

Explicația lui Sextil Pușcariu a fost însușită de CDDE, Pascu *Suf.* 88, DU, REW³, Boerescu ERC 72. Îl consideră derivat de la *ghindă* CADE, Graur, *Corrections* 22, SDLR, DM, DEX^{1,2}, MDA și FCLRV 259, 269, 282. BDG nu-l înregistrează.

GHINDUROS. În PEW, Sextil Pușcariu explică adjectivul *ghinduros* ‘cu ghinduri (multe), la care i se umflă ghindurile’ din lat. *glandulosus*, *-a*, *-um*, care s-a păstrat și în it. *ghiandolo*, explicație preluată de CDDE. În DA îl compară numai cu lat. *glandulosus*. CADE, CDER, MDA îl consideră derivat românesc din *ghindură*, iar DU, DM, DEX^{1,2} și BDG nu-l înregistrează.

ÎNGĂLA. Verbul *a îngăla* înseamnă 1. ‘a murdări’; (fig.) ‘a ocări (propriu: a murdări cu vorba, cf. p o n e g r i)’; 2. ‘a lucra fără îngrijire, de mântuială (propriu: a nu lucra curat, îngrijit)’; 3. ‘a nu rosti (ceva) clar, răspicat, a pronunța neprecis, a î n g ă i m a’ (DA).

După Giorge Pascu (*Etimologii românești*, Iași, 1910, p. 65), provine din „*in + galla* ‘noix de ristic, galle, employée pour teindre en noir’, propriu-zis ‘teindre en noir, noircir’ ”.

Vasile Bogrea (în DR IV 825) afirmă că ideea de ‘înegrire, murdărire’ pe care o exprimă verbul *a îngăla* și adj. *îngălat*, autorizează derivarea din *galla* ‘noix de galle’, ‘gogoasă de ristic’, susținută de G. Pascu, „cu atât mai mult cu cât există și

paralela fr. *engaller* ‘teindre en noir’ [...], din *galle* ‘excroissance du rouvre, *robur*, servant à teindre en noir’”. Etimologia va fi adoptată și de DM.

În comunicarea ținută la Muzeul Limbii Române în 13 II 1925, Th. Capidan a explicat adj. ar. *îngălat* din sl. *galŭ* ‘murdar’ (vezi DR IV 1551), etimologie care va fi reținută de SDLR.

În DA, Sextil Pușcariu menționează aceste două păreri, fără să opteze pentru vreuna din ele. La fel procedează și CDER, care, plecând de la sensul ‘a băigui, a bălmăji’, afirmă că verbul ‘trebuie să provină din aceeași rădăcină expresivă’ cu *a îngăima*. Tache Papahagi DDA derivă forma aromânească *ngăledzŭ* ‘a îngăla, a murdări’ din adj. *gal* ‘negricios’, împrumutat din v.sl. *galŭ* ‘murdar’, comparându-l totodată cu bg. *kaljamŭ* ‘a(-și) murdări’. MDA îl consideră format din ‘în + srb. *gao*, *gala*’ [sic!!!]. CADE și DEX^{1,2} nu-i dau etimologia, iar CDDE, BDG nu-l înregistrează.

În dr. nu este atestat adj. *gal*, pentru a putea suspecta cineva că *îngăla* ar putea fi derivat de la acesta. Nu avem nicio îndoială că ar. *ngăledzŭ* (și *ngălare* ‘murdărire’) are aceeași origine cu dr. *a (se) îngăla*: lat. **ingallare* (< *galla*) ‘gogoasă de ristic folosită pentru a vopsi în negru’. După cum a arătat Alessio *Concordanze* 31, etimonul latin s-a păstrat și în calabr. *ngađđari*, *ngajari* ‘impiastricciare [= a lucra prost, a încurca lucrurile; a (se) mânji, a (se) murdări]’, lavar male la biancheria [= a spăla rău, de mântuială, rufele]’, sic. *ngađđari* ‘bruttare, insozzare [= a (se) mânji, a (se) păta, a (se) murdări]’.

Pentru *a se încăla* (var. *a se îngăla*) ‘a se îngriși peste măsură, a pune grăsime (pe sine), a se împlini la trup, a deveni corpolent; a se umfla; a-i merge bine cu sănătatea...’, vezi Teofil Teaha *Cuvinte latinești moștenite în graiurile românești actuale*, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 261–262.

MUCOS. Pentru *mucos*, în locul formei latine *mucosus*, -a, -um, Sextil Pușcariu presupune forma **muccosus*, -a, -um, care s-a păstrat în prov. *moucos*, cat. *mocos*, sp. *mocoso*, pg. *moncoso* (vezi PEW. Aceeași formă reconstruită e dată și de REW, dar, după cum au arătat CDDE, CADE, Alessio *Concordanze* 34, Mihăescu LL 66, 240, 279, forma *muccosus* este atestată și s-a mai păstrat în v.fr. *moucheux*, log. *mukkozu*, calabr., sic. *muccusu* etc.

Graur, *Corrections* 29 afirmă că ‘*mucos* peut aussi avoie été fait en roumain sur *muc*’. DLR, DEX^{1,2}, BDG și MDA îl socotesc derivat românesc de la *muc*.

MUIA. PEW, CDDE, DU, REW, SDLR, Alessio *Concordanze* 34, DM etc. explică verbul *a muia* din lat. **molliare* (un derivat de la *mollis*), care s-a păstrat și în rtr. *möglier*, istriian. *mujá*, ven. *moĝar*, prov. *molhar*, fr. *mouiller*, cat. *mullar*, sp. *mojar*, pg. *molhar*, sic. *mogghiari*, alb. *mul’oń* etc.

Din moment ce A. Graur nu face (în *Corrections*) nicio observație, se subînțelege că este de acord cu soluția din REW. CADE și CDER dau etimonul fără asterisc. DLR, DEX^{1,2} și MDA îl consideră derivat românesc de la *moale*,

comparându-l totodată cu fr. *mouiller*. Și BDG îl dă ca derivat de la *moale*. Autorii acestor dicționare nu și-au pus întrebarea cum s-ar putea explica trecerea lui *o* la *u* și prezența lui *l'* din ar. *moļu*, megl. *ammolu*, ir. *mulă*.

După cum a arătat Teresa Ferro, *Latino, romeno e romanzo*, [Cluj-Napoca], Dacia, 2003, p. 67–68, *molliare* este atestat cu o anumită frecvență în sec. al V-lea.

MURMURA. Sextil Pușcariu consideră că dr. *a murmura*, ar. *murmur* (vb.), *murmuredz* este moștenit din lat. *murmurare*, ca și alb. *murmuroń*, it. *mormorare*, prov. sp. pg. *murmurar* (vezi PEW. Aceeași explicație se găsește în CADE, REW³ (care mai menționează logud. *murmurare*, engad. *mormuñer*, v.fr. *marmouser*, cat. *murmurar*), și J. Kristophson (*Romanische Elemente im Albanischen*, în „Zeitschrift für Balkanologie”, XXIV, 1988, nr. 1, p. 72). A. Graur, *Corrections* 29 menționează că „*murmura* est probablement récent”. Alte dicționare îl socotesc neologism din lat. *murmurare*, fr. *murmurer* (DM, DEX^{1,2}), fr. *murmurer* (CDER) sau derivat românesc din *murmur* (DLR, BDG), dar comparat cu fr. *murmurer*, lat. *murmurare* (DLR).

După CDER, ar. *murmuredz*, *murmurare* provine „probabil din it. *mormorare*”. Și despre alb. *murmuroń* părerile albanologilor sunt împărțite. Vezi Cătălina Vătășescu, *Vocabularul de origine latină din limba albaneză în comparație cu româna*, București, Editat: Vavila Edinf SRL, 1997, p. 412.

MUȘCA. Cihac I 174 a explicat verbul *a mușca* din lat. *morsicare*, etimon admis, printre alții, de Philippide PIL 37, 70, 186, Byhan, Jb, VI 1899, p. 286. După cum a arătat J. A. Candréa-Hecht (în „Romania”, XXXI, p. 313–314), *a mușca* nu poate proveni din **morsicare*, verb care a dat în românește *a murseca*, ci din **muc(c)ico*, *-are*, despre care apreciază că „pourrait bien être dérivée de *muccus* ‘mucosité’ et avoir signifié à l’origine ‘déposer des mucosités, jeter de la bave’, d’où, en parlant des animaux, ‘déposer un virus, mordre’ ”.

Sextil Pușcariu SNF V 608 completează că **muccico* ‘mușc’ s-a păstrat în toate dialectele italiene, adăugând la formele siciliene, napolitane, apulice și venețiene citate de Candrea forme și din alte regiuni: *mozzecu* (Lecce), *muččăcă* ‘mușc, mușcătură’ (Campobasso), *mozzico* (Roma), *moččăcă* ‘mușc’ (Arpino) etc. Mai remarcă faptul că „cele mai multe dintre formele citate italienești dialectale par a deriva dintr-un tip **muccia* + sufixul *-ic[ç]are*, nu direct din **muccico*”. În PEW, consideră că etimonul latin s-a format din **mūcc(ŭ)lo* + *-icare* (von *mūccus*). Etimonul **muccicare*, din care provin formele românești (dr. *a mușca*; ar. *mușcu*, *mășcu*, megl. ir. *mucicu*) și italiene, a fost reținut în CADE și DM, dar admis, ca subînțeles, de REW și Alessio *Concordanze* 34. Acești autori nu-l menționează ca atare, limitându-se doar să explice formele românești și italiene din „*mucceus* + *morsicare*”, fapt care-l face pe A. Graur, *Corrections* 29 să afirme că „l’explication de *mușca* n’est pas plausible”.

După mențiunea „origine îndoielnică” și părerea că, „dacă se pornește de la forma inv. și dialectală *mucicare*, trebuie să se presupună un lat. **muticare* < *mutire* ‘a mormăi’, formații paralele lat. *mussare* > **mussicare* > sp. *amusgar*”, CDER observă că, „în general, este preferată pornirea de la un lat. **muccicare*, în loc de **mucculare*”.

I. I. Russu ER 364 afirmă că „derivarea din lat. *morsicare*, *muccicare* nu se impune, nu este de reținut, în ciuda aparențelor și a unor asemănări reale (ori fictive) citate de Pușcariu”. Plecând de la baza i.-e. **mont-s-* a radicalului **menth-* ‘a mesteca cu dinții; dinți, dantură, zăbală’, autorul reconstruiește etimonul „**mont-s-icare* > *mucca* (*mușcă*) la fel ca *monstrare* > *mustrá*, *confund* > *cufund*, *comprehendo* > *cuprind*, *contremulo* > *cutremur*, *mensura* > *măsură*, *mensa* > *masă* etc.” (ibid. 365).

Referitor la acest gen de etimologii, merită reprodusă părerea lui Al. Rosetti din ILR 549: „A explica un cuvânt românesc *direct* prin indo-europeană constituie, deci, o eroare de metodă: cercetările de acest fel ale lui I. I. Russu și G. Reichenkron reprezintă exerciții etimologice gratuite, lipsite de orice valoare demonstrativă, întrucât operează cu rădăcini, și nu cu cuvinte reale”.

A mușca nu figurează în CDDE, desigur din cauza părerii diferite a lui Ov. Densusianu. DU, SDLR, DLR, DEX^{1,2}, BDG și MDA lasă cuvântul cu etimologie necunoscută.

Oricum s-a format lat. **muccicare*, nu avem nicio îndoială că acesta este etimonul din care provin rom. *a mușca* și formele italiene menționate de diverșii autori. Cea mai veche atestare a verbului românesc este în forma etimologică *a mucica*. Prin trecerea grupului *ĉc* la *șc* (ca în *cușcă* < ucr. *kučka*, *pașnic* < *pacinic* < *pace* + *-nic*, *pișca* < *picica* < lat. **picicare*, *veșcă* < ucr. *večka*, *veșnic* < *vecinic* < sl. *věčinŭ* etc.), s-a ajuns la forma *a mușca*.

NEGHINĂ. *Neghină* e numele unei plante erbacee cu tulpina păroasă, cu flori roșii-purpurii, cu sămânța mărunță și de culoare neagră, răspândită mai ales în culturile de grâu; p. r e s t r. sămânța acestei plante, care, măcinată împreună cu sămânța de grâu, dă făinii un gust neplăcut și proprietăți toxice (*Agrostemma githago*)’ (cf. DLR).

Cihac I 177 îl derivă din lat. **nigrinus*. Plecând de la faptul că neghina se numește în it., pg. *nigella*, în prov. *niella*, în fr. *nielle*, forme care „toate presupun un cuvânt latin *nīgēlla*, care nu-i altceva decât femininul substantivat al adjectivului *nīgēllus*, *-a*, *-um* ‘negrișor’ ”, Sextil Pușcariu SNF IX 71 consideră că *neghină* provine din derivatul **nīg(e)llina*, păstrat și în meglenoromână în forma *miglînă*, cu *gl* care „nu mai lasă nicio îndoială asupra originii lui *gh* în cuvântul nostru”. Explicația o va reține în PEW. Va fi preluată de Pascu *Suf.* 210, TDRG^{1,3}, DU, SDLR și de Mihăescu *La romanité* 194. Surprinde faptul că REW nu dă și varianta meglenoromână *miglînă*. Oare cum ar fi explicat-o? Plecând de la acest dicționar, Graur, *Corrections* 30 afirmă următoarele: „Si l’on tire *neghină* de

negru, la formation rest inexplicquée; si l'on part de *nigellina, la syncope ne peut être ancienne, à cause de la géminée, et elle ne peut être récente, non plus, à cause de *g* conservé". CDER, care dă și forma meglenoromână, după mențiunea „origine suspectă”, apreciază că „e greu de separat acest cuvânt de *neg* și *negară*, dar der. e greu de explicat; probabil cu suf. *-ină*, cf. *pescuină*, *ciorchină*, *știrbină*, *stupină*, *vizuină* etc.” și că nu sunt mai ușoare nici explicațiile din lat. *nigrina sau *nigellina.

Nefiind convinși de nici una dintre soluțiile propuse, CDDE nu înregistrează cuvântul. CADE, DM și BDG îl lasă fără indicație etimologică, iar DLR, DEX^{1,2}, MDA îl dau cu mențiunea „etimologie necunoscută”.

După părerea noastră, etimologia lui Sextil Pușcariu este justă, pentru că nu se poate neglija forma din meglenoromână. Precizăm că aceasta e derivată de Th. Capidan, *Meglenoromâni. III. Dicționar meglenoromân*, București, [1935], dintr-un etimon cu *l* simplu, nu geminat, *nigelina. Să fie vorba doar de o scăpare în loc de *nigellina? N-ar fi singurul cuvânt latin cu *-l-* alături de *-ll-*. Cf. *alium/allium*.

Varianta *negrină*, cunoscută de DLR (din DOINE 152), este rezultatul contaminării lui *neghină* cu *negru*, nu forma veche (originară) a cuvântului.

NUTRICA. După cum reiese din raportul anual publicat în DR III 1091, în ședința de comunicări din 29 I 1923, Sextil Pușcariu a explicat verbul *a nutrica* din lat. *nutricare*: „*nutrică* (< lat. *nutricare*)”. După câte știm, nu a publicat această etimologie, iar pe exemplarul propriu de lucru din PEW numai compară verbul *a nutrica* ‘a face pierdut ceva (bani sau obiecte date împrumut)’, pe care-l știa dintr-o comunicare din Zagra BN, cu „ar. *nutricare* < [lat.] *nutricare*” (vezi Sextil Pușcariu, *Însemnările autorului pe exemplarul propriu de lucru din Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Das lateinische Element, mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen* (Heidelberg, Winter, 1905). Introducerea și stabilirea textului Dan Slușanschi, Editura Universității București, 1995, p. 77).

DLR, unde figurează cu sensurile 1. ‘a alăpta, a hrăni’ (după LM: *Scroafele nutrică bine și câte opt purcei*); 2. ‘(complementul indică bani, câștiguri) a cheltui pentru hrană’ (după comunicarea din Zagra: „Banii împrumutați i-a nutricat toți, adevă i-a mâncat, i-a folosit pe nutremânt”), urmat de MDA, consideră cuvântul neologism din lat. *nutricare*.

Într-un glosar din Moisei MM, localitate apropiată de Zagra, *a nutrica* e definit „a risipi, a strica’ (ex. Ai nutricat-o și pă asta)” (Tomoiagă Gheorghe Havrea, *Arhaisme și regionalisme din Moisei*, Petrova, Editura Țara Maramureșului, 2016, p. 48).

Din REW³ și Faré PI rezultă că lat. *nutricare* s-a păstrat în ar. *nutricare*, tarent. *nurkare*, mil. *nüdrügá*, crem. *nudrigá*, parm., piac. *nodrigá(r)*, sic. *nutricari*,

irp. *notrecà*, eng. *nudriar*, campid. *nurdiai*, prov. *noirigar*. Oare în dr. să fie într-adevăr neologism?

PUȘCĂRIE. Cihac II 300 explica derivatul *pușcărie* ‘temniță, închisoare’ de la adj. *pustiu*, prin intermediul unei forme presupuse, **pușterie*.

Combătându-l, Sextil Pușcariu SNF VIII 696 arată că *pușcărie* este un derivat colectiv, cu suf. *-ărie*, de la *pușcă*, ca și *furcărie* ‘șezătoare’ de la *furcă*, *morțarie* ‘(Banat) cimitir’ de la *morți* sau *mormințarie* (Banat) ‘idem’ de la *morminți*.

Cum *pușcărie* înseamnă și ‘artilerie’, TDRG¹ derivă cuvântul de la *pușcar* ‘tunar, artilerist’, presupunând că vreun depozit sau cazarmă de artilerie ar fi servit ca închisoare. Explicația a fost preluată de CADE, SDLR, DM, DEX^{1,2}, dar respinsă de CDER, care e de părere că „mai degrabă în acest cuvânt se păstrează, ca în *pușcută* și *pușculiță*, semantismul primitiv din sl.”. În DLR și MDA, sensurile cuvântului sunt lucrate în articole diferite, *pușcărie*¹ ‘închisoare’ fiind derivat de la *pușcă* cu suf. *-ărie*, iar *pușcărie*² ‘(învechit) artilerie’, de la *pușcar*, cu suf. *-ie*. BDG indică doar că e un derivat de la *pușcă*.

RÂNĂ. Despre *rână* din citatul „îl găsi la umbră culcat pe o rână”, Cihac II, s.v. a crezut că înseamnă ‘peau de mouton avec la laine, pelisse de mouton’ și l-a explicat din v.sl. *runo* ‘vellus [= piele de animal păros, blană]’.

Sextil Pușcariu, care cunoștea cuvântul *rână* numai în locuțiunea (*șed/zac*) *într-o rână* în sensul nemțescului ‘ich liege auf der faulen Haut’ (SNF VII 455), afirmă categoric că „*rână* nu mai poate figura între împrumuturile din limbile slave”, fiindcă „e un element latin în limba română”, care provine „dintr-un plural colectiv **rena* din lat. *ren*” (ibid. 459). Așadar, ar fi vorba de substituirea pluralului masculin *renes* cu o formă de pl. neutru **rena*, păstrată în română cu singular feminin.

Continuând argumentarea, Sextil Pușcariu susține că pe lângă sensul inițial de ‘rinichi’, **rena* a dezvoltat sensul de ‘regiunea rinichilor, șale’, „întocmai ca francezul *les reins*”, și, adăugăm noi, it. *reni*. Cu timpul, sensul ‘rinichi’ a fost înlocuit de *reniculus* > *rinichi* sau **renu[n]culus* > *rărunchi*, diminutive ale lui *ren*, iar cel de ‘șale’, cu *șale*, pl. lui *șa*, **rena* > *rână* păstrându-se numai în expresia *într-o rână*, care înseamnă „pe una dintre cele două șale”, în opoziție cu ‘pe spate’ sau ‘pe foale’” (ibid.).

Această explicație va fi preluată de CADE, DM și DEX^{1,2}.

De etimologia cuvântului s-a ocupat și G. Giuglea (în DR III 562–567), care consideră că „pl. *renes* > **rena*” e „greu de admis ca formație, gen și fonetică” (p. 567). Afirmă că **rena* trebuia să dea **rină*, citând lat. *arena* > rom. *arină*, deși recunoaște că „exemple de *r* [inițial] + *en-* n-avem în rom.” (p. 563, nota 1). Plecând de la faptul că *rână* era cunoscut doar în expresia *a sta într-o rână*, expresie sinonimă cu *a sta într-un cot*, afirmă că *rână* a însemnat ‘cot’ (p. 565) și

este un cuvânt autohton (p. 567), care, ca formă, „pretinde un *ōlana (cu o vocală dispărută dinaintea lui *-l-*, care se vede în lat. *ulna...*” (p. 566).

Ipoteza lui G. Giuglea l-a pus pe gânduri pe Sextil Pușcariu, care, în același volum din DR mărturisește că e foarte greu de stabilit „sensul originar al cuvântului *rână* din expresia *stau într-o rână*. Fraza întregă arată poziția omului lungit pe o latură a corpului și cu capul rezemat pe palmă, iar cu cotul sprijinit pe jos. Întrebarea este, care e nota ce a dat naștere cuvântului: l a t u r e a corpului pe care zaci – cum am crezut eu când am propus etimologia *rena din *ren*, care chiar în latină înseamnă „Lende [= șale]’ și tot astfel în limbile romanice (cf. fr. *reins*) – sau cotul pe care-ți sprijinești capul, cum crede Giuglea. Nu prea văd cum s-ar putea clarifica vreodată această chestiune, dacă cuvântul *rână* nu-l vom mai găsi și în altă expresie” (p. 778).

Apreciază că, dacă din punct de vedere semantic e greu de decis „astăzi” care explicație este bună, din punct de vedere formal ambele i se par acceptabile, dar nu crede că argumentele cu care i-a combătut G. Giuglea etimologia sunt valabile (vezi p. 779). Pentru posibilitatea ca *ren* să fi putut forma pluralul ca neutrele, citează pe *digita (> *degete*), ca plural al lui *digitus*, și pe *cubitus* alături de *cubitum*, cu pl. *cubita*.

G. Giuglea a greșit comparând evoluția lui *rena > *rână* cu *arena* > *arină*, pentru că în *rena *r* este inițial și, în această poziție, „s-a rostit odinioară vibrat tare la toți românii, precum dovedesc urme de această rostire până azi și scrieri vechi ca *rrușine* etc.”. După acest *r*, ca și după *-rr-*, *e* > *ă* (*rău* < *reu* < *reus*, *urăsc* < *uresc* < *horresco*), *ea* > *a* (*uraște*) și *i* > *î* (*râu* < *riu* < *rivus*), câtă vreme după *r* medial acestea „se mențin nealterate (*păreche*, *turturea*, *pieire*, *buric* etc.)” (*ibidem*). Deci, conchide Sextil Pușcariu, evoluția lui *rena la *rină și apoi la *rână* este normală.

Lămurirea aspectului semantic al cuvântului avea s-o facă, câțiva ani mai târziu, S. Pop (*Pentru originea lui rână*, în DR, VI, p. 394). În timpul anchetei pentru ALR I, informatorul din Pui HD (Țara Hațegului) a vorbit de „durere la rân”. Solicitat să precizeze sensul cuvântului, acesta a răspuns că *rân* sunt „la încheietura de supt rinichi de unde se s u c e trupul de la picioare”. Din acest răspuns, S. Pop trage concluzia că *rân* „corespunde latinescului *renes* și dovedește că, după *r* inițial, și un *ē* poate trece la *ă*”, dar nu este în măsură să precizeze dacă *rână* din expresia *a sta într-o rână* este un singular nou al lui *rân* sau provine din *rena, cum presupunea Sextil Pușcariu.

Rân se poate interpreta ca un plural masculin provenit din *reni, formă care l-a înlocuit în latina vulgară pe *renes*, sau ca un pl. feminin. J. Byck și A. Graur (*De l'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain*, în BL, I, 1933, p. 41) îl consideră un singular refăcut din pl. *râne*, fără să arate unde au găsit această formă și de unde provine ea: „lat. *ren*, roum. pl. *râne*, nouv. sg. *rână* ‘flanc’ ”. Philippide PIL 147, *ibid.* OR II 43, REW³, DLR, BDG și MDA indică etimonul *ren*, *renis* ceea ce, pentru Graur, *Corrections* 35, „est impossible”. Uitănd de această

afirmație, în TA 96, va scrie: „lat. *ren* > rom. *rână*”. Acest etimon este admis și de CDER, dar ca „probabil”.

În anchetele pentru atlasul Transilvaniei, forma *rîni* [rîn] ‘șale’ a fost notată atât în Pui, cât și în alte 5 localități din Țara Hațegului și în una din Valea Jiului (vezi ALRR–Trans. I h 141/447–450, 456, 458). În Câmpu lui Neag (din Valea Jiului) a fost înregistrată forma *râne* [rîne], care, fără îndoială, este pluralul lui *rână* < lat. *rena. Ea a evoluat la *rîni*, ca și *case* la *căsi*, *roate* la *roți* etc. Forma articulată e *rânile*, așa cum au documentat, chiar din Pui, redactorii (clujeni ai) literei R (*Mă dor rânele, Mi-o căzut rânele*: DLR).

Așadar, ipoteza pușcariană se verifică.

REFEC, REFECA. Substantivul *refec* este definit ‘tiv, cusătură făcută pe marginea răsucită a unei stofe, spre a nu se destrăma’ (CADE), 1. (învechit; în forma *răfrec*) ‘cârpă, petică’; 2. ‘cusătură cu ajutorul căreia se îmbină două bucăți de pânză, ale căror margini se îndoie și se prind sub îndoitură, ca să nu se destrame; p. e x t. tiv’, ‘fâșie îngustă de pânză, postav etc. cusută ca garnitură de altă culoare la unele articole de îmbrăcăminte, mai ales pentru a marca anumite cusături’ (DLR), iar verbul *a refeca* (*răfeca, răfrecă, refreca*) ‘a coase marginea răsucită a unei stofe, spre a nu se destrăma; a tiv’ (CADE), 1 ‘a coase cu refec; p. e x t. a tiv’ (DLR).

Cihac II 311 îl consideră împrumut slav, citând pol. *reby* pl. ‘envers d’une étoffe, ourlet, bord’, *rqbać* ‘couper’, *rqbek* ‘étoffe à voile’, ceh. *obruda* ‘idem’ etc. Sextil Pușcariu SNF X 305 respinge categoric această explicație, afirmând: „*Refec* e disimilat din *refrec* (ca *rost* din *rostru, *fereastă* din *fereastră* etc.) și-i un substantiv verbal din *a refreca* < lat. *refricare*”, iar sensul de ‘zdreanță’, pe care Hasdeu CB I 198 îl atestă la formele vechi *răfrec* și *răfrecătură*, „se explică din sensul de ‘reînoiesc’ = ‘cârpesc’ al lui *refricare*”.

Sextil Pușcariu a reținut această explicație în PEW, unde a menționat și forma ar. *aruféc* ‘a tiv’. Ea va fi însușită de DU, REW, care citează și alți continuatori romanici: nap. *lefrękarę*, calabr. *lyefrikare*, sic. *rifikari* ‘a tiv’, sp. *refregar* ‘vorwenfen’, pg. *refegar* ‘einschlagen’, și de Alessio *Concordanze* 39, care dă din Calabria forma *refricare*. DLR, DEX^{1,2}, BDG și (după mențiunea „etimologia nesigură”) MDA îl compară cu lat. *refricare*.

Pentru TDRG, provine din *reficare ‘a întări’, cf. it. *ficcare*, iar pentru I.-A. Candrea (în GS III 426, CADE), din „lat. *orificare ‘a tiv’ < *ora*, vulg. *orum ‘margine, chenar, tivitură’ ”, dar Alessio *loc. cit.* arată că în dialectele italiene meridionale se întâlnesc și reflexe ale lat. *affricare*, „che fanno escludere il composto *orificare, proposto da Candrea”. În CDER, are mențiunea „origine necunoscută”, pentru că aceste etimologii „nu sunt convingătoare”. SDLR afirmă că provine „poate din mai vechiu *răfrec*, din *refrec” și iar DM și DDA nu dau etimologia.

Concordanța formală și semantică între formele românești (*răfreca*, *refreca*, ar. *arufec*, *aruficare* ‘tivire’) și cele italiene (*refricare*, *lēfrēcà(re)* etc.) înlătură orice urmă de îndoială în legătură cu veridicitatea etimologiei lui Sextil Pușcariu: lat. *refricare*. Cum indică Alessio *loc. cit.*, acesta este atestat în latina târzie cu sensul ‘revolvere [= a răsuci înapoi, a înfășura înapoi]’.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE. SIGLE

- Alessio *Concordanze* = Giovanni Alessio, *Concordanze lessicali tra i dialetti rumeni e quelli calabresi*. Estratto dagli Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia, I, 1954, Bari, Editore Alfredo Cressati, 1954.
- ALRR – Trans. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania*, vol. I–IV, de Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loșonți, București, Editura Academiei Române, 1992–2006.
- BDG = Vasile Breban, *Dicționar general al limbii române*. Ediție revăzută și adăugită, vol. I–II, București, Editura Enciclopedică, 1992.
- BL = „Bulletin linguistique”, București–Paris–Copenhague, I–XVI, 1933–1948.
- Boerescu ERC = Părvu Boerescu, *Etimologii românești controversate. Ipoteze și soluții*, București, Editura Academiei Române, 2017.
- CADE = *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*. Partea I: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi*, de I.-Aurel Candrea, ... București, Editura Cartea Românească, [1931].
- CDDE = I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine* [A–Putea], București, Atelierele Grafice Socec & Comp. Societate Anonimă, 1907–1914.
- CDER = Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura Sæculum I. O., 2001.
- Cihac I, II = A. de Cihac, *Dictionnaire d’étymologie daco-romane*, [vol. I.]. *Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes*, Francfort s/M., 1870; [vol. II.]. *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*, Francfort s/M., 1879.
- ConvLit. = „Convorbiri literare”, Iași, apoi București, I, 1867–1868 și urm.
- DA = *Dicționarul limbii române* [publicat de Academia Română, sub redacția lui Sextil Pușcariu], București, 1913–1949.
- DDA = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*. Ediția a II-a augmentată, București, Editura Academiei R.S.R., 1974.
- DEI = Carlo Battisti, Giovanni Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, vol. I–V, Firenze, G. Barbera, 1950–1957.
- Densusianu HLR = O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, tome I. *Les origines*, Paris, Ernest Leroux, Éditeur, 1901; tome II. *Le seizième siècle*, Paris, Librairie Ernest Leroux, 1938.
- DEX^{1,2} = *Dicționarul explicativ al limbii române*, [București], Editura Academiei R.S.R., 1975; ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.
- DLR = *Dicționarul limbii române*, serie nouă [publicat de Academia Română], tomul VI [M], București, 1965 și urm.
- DM = *Dicționarul limbii române moderne*, [București], Editura Academiei R.P.R., 1958.
- DR = „Dacoromania”. Cluj, I–XI, 1920–1921–1948.
- DU = Lazăr Șaineanu, *Dicționar universal al limbei române*. A cincea edițiune, revăzută și adăugită, [Craiova,] Editura „Scrisul Românesc” S. A., [1925].
- Faré PI = Paolo A. Faré, *Postille italiane al „Romanisches etymologisches Wörterbuch” di W. Meyer-Lübke comprendenti le „Postille italiane e ladine” di Carlo Salvioni*, Milano, Istituto Lombardo di Scienze e Lettere, 1972.
- FCLRV = *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea–al XVIII-lea*. Coordonator: Magdalena Popescu-Marin. Colectivul de elaborare: Eugenia Contraș, Cristina Gherman, Finuța

- Asan, Rodica Ocheșeanu, Magdalena Popescu-Marin, București, Editura Academiei Române, 2007.
- Graur, *Corrections* = A. Graur, *Corrections roumaines au REW*, în BL, V), 1937, p. 80–124.
- Graur TA = A. Graur, *Tendențele actuale ale limbii române*, București, Editura Științifică, 1968.
- GS = „Grai și suflet”, București, I, 1923–1924, și urm.
- LM = A. T. Laurian și I. C. Massim, *Dicționarul limbei romane*, tom. I (A–H), 1871 [în realitate: 1873]; tom. II (colaboratori Iosef Hodoș și G. Barițiu: I–Z), 1876; tom. III: *Glossariu, care cuprinde vorbele din limba română străine prin originea sau forma lor, cum și cele de origine înduioasă*, București, 1871 [în realitate: 1877].
- MDA = *Micul dicționar academic*, I–IV, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001–2003.
- Mihăescu LL = H. Mihăescu, *La langue latine dans le Sud-Est de l'Europe*, București–Paris, Editura Academiei R.S.R.–Société d'édition „Les Belles Lettres”, 1978.
- Mihăescu *La romanité* = H. Mihăescu, *La romanité dans le Sud-Est de l'Europe*, [București,] Editura Academiei Române, 1993.
- Pascu *Suf.* = Dr. G. Pascu, *Sufixele românești*, București, Edițiunea Academiei Române, 1916.
- Philippide OR II = Alexandru Philippide, *Originea românilor*, vol. II. *Ce spun limbile română și albaneză*, Iași, Tipografia „Viața românească”, 1927.
- Philippide PIL = Alexandru Philippide, *Principii de istoria limbii*, Iași, Tipografia Națională, 1894.
- Pușcariu LR II = Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. II. *Rostirea*, București, Editura Academiei Române, 1994.
- Pușcariu SNF = Sextil Pușcariu, *Studii și notițe filologice*, V. *Etimologii*, în ConvLit., XXXVII, 1903, nr. 7, p. 598–608; VII. *Etimologii*, în ConvLit., XXXVIII, 1904, nr. 5, p. 455–471; VIII. *Sufixul –ie*, în ConvLit., XXXVIII, 1904, nr. 7–9, p. 689–707; IX. *Etimologii*, în ConvLit., XXXIX, 1905, nr. 1, p. 50–75; X. *Etimologii*, în ConvLit., XXXIX, 1905, nr. 4, p. 297–326.
- REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, 3. vollständig nebearbeitete Auflage, Heidelberg, Carl Winters Universitätsbuchhandlung, 1935.
- Rosetti ILR = Al. Rosetti, *Istoria limbii române*. Ediție definitivă, [București], Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.
- Russu ER = I. I. Russu, *Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dacic și componenta latino-romanică*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.
- SDLR = August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, Institutu de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.
- TDRG^{1,3} = Dr. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, [Band I–III], Bukarest, Staatsdruckerei, 1903–1924; 3., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder, Bukarest, Band I A–C, Band II D–O, Band III P–Z, Cluj-Napoca, Clusium, 2000–2005
- Vătășescu *Voc.* = Cătălina Vătășescu, *Vocabularul de origine latină din limba albaneză în comparație cu româna*, București, Vavila Edinf SRL, 1997.

Simbolurile pentru județe: BN = Bistrița Năsăud; HD = Hunedoara; MM = Maramureș.

ABREVIERI

adj. = adjectiv; alb. = albanez(ă); ar. = aromân(ă); bg. = bulgar(ă); Bucov. = Bucovina; calabr. = calabrez; campid. = campidanez; cat. = catalan(ă); ceh. = ceh(ă); cf. = (lat.) *confer*; crem. = cremonez; dr. = dacoromân(ă); eng. = engadinez(ă); fig. = figurat; fr. = francez(ă); friul. = friulan(ă); h. = hartă, hărți; ibid. = *ibidem*; ir. = istroromân(ă); irp. = irpin; istrian. = istrian(ă); it. = italian(ă); lat. = latin(ă); loc. cit. = locul citat; log. = logudorez; magh. = maghiar(ă); mallorc. = din insula Mallorca; megl. = meglenoromân(ă); mil. = milanez; Munt. = Muntenia; nap. = napolitan; nr. = număr; occ. = occitan; p. = pagină; parm. = parmigian; p. e s t. = prin extensiune; piac. = piacentin; pg. = portughez(ă); p. g e n e r. = prin generalizare; pl. = plural; pol. = polonez; p. r e s t r. = prin restricție; prov. = provensal(ă); rtr. = retoroman(ă); rom. = român(ă); sard. = sard(ă); sg. = singular; sic. = sicilian(ă); sl.

= slav; sp. = spaniol(ă); suf. = sufix; și urm. = și următorii, următoarele; tarent. = tarentin; var. = variantă; v.fr. = vechi francez; v.sl. = vechi slav; ven. = venet, din provincia Veneției; vb. = verb.

CONTROVERSIAL ETYMOLOGIES IN SEXTIL PUȘCARIU'S SCIENTIFIC
WORK (IV)
(*Abstract*)

In the present study the author continues the analysis of the etymological explanations given, accepted or rejected by Sextil Pușcariu for some words, most of them having a Latin origin. For almost all of them, Sextil Pușcariu's solution is correct.

Cuvinte-cheie: *Sextil Pușcariu, etimologie, gheabă/gheb, îngăla, mușca, neghină, rână, refec.*
Keywords: *Sextil Pușcariu, etymology, gheabă/gheb, îngăla, mușca, neghină, rână, refec.*

*Academia Română
Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță 21*